

Vida Kazragytė

TEATRO DALYKAS LIETUVOS MOKYKLOJE: RYŠIAI SU EDUKACINIU KULTŪRINIU KONTEKSTU

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjami dar gana naujo edukacinio reiškinių – maždaug prieš 20 metų į Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklą įvesto mokomojo (pasirenkamojo) teatro dalyko ryšiai su edukaciniu kultūriniu kontekstu – egzistuojančia ilgamete vaikų ir jaunimo neformaliojo teatrinio ugdymo veiklos praktika. Teatro dalyko bendrosios programos parengtos pagal Jungtinėse Amerikos Valstijose susiformavusią dalykinio meninio ugdymo sampratą (angl. *Discipline-based Art education*). Be to, jos ryškiai atspindi mokinių kompetencijas orientuoto ugdymo kryptį. Tiek savo paskirtimi, tiek turiniu, numatomais pasiekimais teatro dalykas skiriasi nuo neformaliojo teatrinio ugdymo veiklos. Atsižvelgiant į tai, kad, pasak M. Lukšienės, naujovės sėkmingai gali būti perimamos „tik pagal savąjį kultūros modelį“ [20, p. 31], jas prisitaikant savo kontekstui, straipsnyje parodomi teatro dalyko bendrųjų programų ryšiai su šalies neformaliojo teatrinio ugdymo tradicijomis, bendrumai tarp vartojamų sąvokų, sampratų, nuostatų. Atskleidžiant teigiamas sąsajas su neformaliuoju teatrinio, vykusiu bendrojo ugdymo turinio atnaujinimu ir kūrimu, sukuriama prielaidos įveikti teatro dalyko „svetimumo jausmą“, paskatinti jo darnią integraciją į ugdymo praktiką, geriausių šalies teatrinio ugdymo tradicijų tęstinumą ir plėtojimąsi.

Esminiai žodžiai: mokomasis teatro dalykas, dalykinio meninio ugdymo teorija, ugdymo teatro samprata.

Įvadas

Teatro mokomasis (pasirenkamas) dalykas į Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklą įvestas nuo 2001 m. Tai dar gana naujas, neįprastas edukacinis reiškinyje ne tik mūsų šalyje. Jungtinėje Karalystėje, Prancūzijoje, Kanadoje, Australijoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose ir kt. šalyse teatras į formaliojo vidurinio ugdymo programas įtrauktas taip pat palyginti neseniai – praėjusio amžiaus 9-ajame dešimtmetyje. Kaimyninėse šalyse – Latvijoje, Estijoje, Lenkijoje, Skandinavijoje – teatro kaip atskiro mokomojo dalyko kol kas išvis nėra [1].

Teatro dalyko atsiradimą mūsų šalyje lėmė bendrojo ugdymo turinio reforma, vykusio nuo 1988 m. Tai galima laikyti plataus užmojo humanizuoti ir demokratizuoti Lietuvos švietimą rezultatu

[6]. Švietimo reformos kūrėja Meilė Lukšienė ne kartą pabrėžė, jog reforma grindžiama kultūros pedagogikos tęstinumu, teigė itin glaudžius ryšius tarp pedagogikos ir kultūros, rūpinosi „žadinti žmoguje kultūros aukštumų nuovoką“ [20, p. 45]. Akivaizdu, kad jai turėjo būti artima panašiu laiku Jungtinėse Amerikos Valstijose meninio ugdymo filosofų (F. M. Logano, W. D. Greero, J. Levy, R. A. Smitho, B. Reimerio, kt.) sukurta mokomojo menų dalyko samprata. Meilė Lukšienė asmeniškai palaikė idėją parengti teatro dalyko bendrąją programą, pritarė jos pirmajam variantui [17]. Vėlesnės teatro dalyko bendrosios programos buvo atnaujinamos pagal visiems dalykams vienodus bendrojo ugdymo turinio kūrimo principus. Jose aprašytas ugdymo turinys ir procesas pagal formaliuosius aspektus (paskirtį, turinį, numatomus mokinių pasiekimus ir kt.) skiriasi nuo neformaliojo ugdymo, kuriam būdinga kur kas mažesnė reglamentacija. Be to, yra priešingas saviraiškos paradigmą atitinkančiai teatrinės veiklos praktikai. Mat dalykinis meninis ugdymas žymi gilesnę, paradigmą keičiančią kaitą: perėjimą nuo požiūrio, kad vaikai „yra menininkai“ ir pakanka tik sudaryti sąlygas jų kūrybinei saviraiškai, prie požiūrio, jog vaikai turi būti „ugdomi kaip menininkai“ pagal plačią humanitarinio pobūdžio mokomojo menų dalyko programą, apimančią keturias žinių sritis: meno kūrimą, meno kritiką, meno istoriją ir estetiką [33; 22]. Šį keitimą galima palyginti, pasak B. Bitino, su apskritai XX a. ugdymo istorijoje vykstančia kova „tarp teorijų, orientuotų į ugdytinio savisklaidą, saviraidą ir teorijų, orientuotų į žmonijos apibendrintos patirties perteikimą“ [4, p. 36].

Visa tai negali neapsunkinti teatro dalyko įsišaknijimo ugdymo praktikoje. M. Lukšienė yra rašiusi: „Esame maža tauta... <...> negalime gyventi užsisklendę – turime būti maksimaliai atviri pasauliui“ [20, p. 234–235]. Kartu ji yra pabrėžusi, kad kitų kultūrų patirtis, taip pat ir pedagoginių naujovių perėmimas sėkmingai gali vykti „tik pagal savąjį kultūros modelį“ [cit. op. p. 31], jas prisitaikant savoms tradicijoms. Todėl svarbu įveikti teatro dalyko „svetimumo jausmą“, nes, suprantama, tikrosios jo atsiradimo ir ypač gyvastingumo šaknys slypi kur kas giliau – mūsų šalyje palankiai susiklosčiusiame

edukaciniame kultūriniame kontekste, kurio įtakas tik nujaučiame ir kurio nagrinėjimas yra aktualus.

Tyrimo objektas: teatro dalyko, besiremiančio dalykinio meninio ugdymo samprata, ryšiai su šalies edukaciniu kultūriniu kontekstu – vaikų ir jaunimo neformaliojo teatrinio ugdymo veikla, ypač jos meninė orientacija, kilusia iš profesionaliojo teatro pedagogikos, bendrojo ugdymo turinio atnaujinimu ir kūrimu.

Tyrimo tikslas – atskleisti ryšius tarp teatro dalyko bendrosiose programose vartojamų sąvokų, sampratų, išreikštų nuostatų ir jų atitikmenų šalies edukaciniame kultūriniame kontekste – vaikų ir jaunimo neformaliojo teatrinio ugdymo meninės krypties veikloje, profesionaliojo teatro pedagogikoje, bendrojo ugdymo turinio atnaujinimo ir kūrimo nuostatose.

Tyrimo uždaviniai: 1) išryškinti teatro dalyko bendrosiose programose sąvokas, sampratas, nuostatas, atsiradusias sekant dalykinio meninio ugdymo samprata, besiremiančia, savo ruožtu, kognityvine meno teorija, kognityvine psichologija; 2) nustatyti teatro dalyko bendrosiose programose vartojamas sąvokas, sampratas, nuostatas, turinčias tiesiogines teigiamas sąsajas su mūsų šalyje susiklosčiusia ilgamečiu menine neformaliojo teatrinio ugdymo veiklos tradicija; 3) remiantis teoriniais ryšiais, įvertinti teatro dalyko integracijos į ugdymo praktiką ir geriausių Lietuvos vaikų ir jaunimo teatrinio ugdymo tradicijų tęstinumo bei plėtotės galimybes.

Tyrimo metodai: meninio ugdymo filosofijos, meninio ugdymo teorijos, teatrinio ugdymo teorijos literatūros, švietimo dokumentų analizė, sisteminiams, interpretavimas, vertinimas.

Tyrimo rezultatai

Meninė teatro taikymo Lietuvos mokykloje tradicija. Dalykinio meninio ugdymo sampratos kūrėjų akimis, visų pagrindinių menų formos turi specifinių žinių ir gebėjimų, todėl kiekviena iš jų verta tapti atskiru mokomuoju dalyku „dėl jos pačios“, o ne dėl kitų, taikomųjų, tikslų. Atitinkamai Jungtinėse Amerikos Valstijose meninio ugdymo dalykų „šeima“ buvo išplėsta, įtraukiant ne tik daile, muziką, šokį, bet ir teatrą [33]. Šiuo – teatro – pavadinimu mokomasis dalykas prigijo ir Lietuvoje. „Teatro“ terminas nurodo, kad mokomasi teatro formos, savitos teatro meno „kalbos“ [32; 27].

Daugelyje kitų Europos ir pasaulio šalių atitinkamas mokomasis dalykas vadinamas *drama* [1]. Tai aiškintina *dramos* – savitos angliškosios ugdymo krypties – įtaka. *Drama* pagal šią kryptį reiškia ne literatūros kūrinį, bet metodą, kurį taikant siekiama

dalyvių dramtinių išgyvenimų, socialinio, moralinio pobūdžio sampratų pagilavimo ar pakeitimo. Būtent *dramą*, o ne teatrą 7-ajame dešimtmetyje buvo siūloma integruoti į Anglijos privalomojo ugdymo turinį bei taikyti ją kaip metodą per visų dalykų pamokas (angl. *cross-curriculum*) [24]. Kadangi dramoje remiamasi turimais žaidimo gebėjimais, laisva jausmų ir emocijų raiška, ji siejama su saviraiškos paradigma [33; 12].

Lietuvoje sovietiniu laikotarpiu *dramos* metodas beveik buvo nežinomas. Tik atgavus nepriklausomybę, 1994–1997 m., buvo suorganizuoti pirmieji šio metodo seminarai, vėliau išleistos kelios mokymo priemonės [26; 36]. Šiuo metu *dramos* metodas Lietuvos mokyklose išpopuliarėjo, tačiau, palyginti su teatrine veikla, išliko savo, metaforiškais Sh. Schonmann žodžiais tariant, „tarno“ vietoje. Teoretikės nuomone, „šeimininko“ arba pagrindinė teatro funkcija yra meninė, iš jos gali išsirutulioti ir įvairios kitos ugdomosios funkcijos [32].

Pirmoji, 1996 m. Lietuvoje išėjusi dalyko ir papildomojo ugdymo programa vadinosi „drama / teatras“, nurodant, kad teatro mokymas tiesiogiai siejamas su dramaturgijos kūriniais. Vėlesnėse bendrosiose programose (2002, 2003, 2008, 2011) liko tik „teatro“ pavadinimas. Jose apsiribojama bendru rekomenduojamų vaidinti literatūros kūrinių apibūdinimu, *dramos* metodas rekomenduojamas taikyti socialinės patirties, taip pat vaidinamo kūrinio analizei. Tai atitinka nuo seno Lietuvos kultūrinėje tradicijoje nusistovėjusią terminų vartoseną, pagal kurią „teatras“ reiškia teatro meną, o „drama“ – literatūros kūrinį [40].

„Teatro“ sąvoka taip pat nusako meninę teatro taikymo Lietuvos mokykloje tradiciją, kurios pradžia – jėzuitų švietimo sistemoje. 1570–1843 m. Lietuvoje veikusiose jėzuitų kolegijose teatras buvo taikomas kaip lotynų kalbos, poetikos, retorikos mokymo metodas, taip pat įėjo kaip sudėtinė dalis į bendrąjį ugdymo planą, vadinamą „Ratio Studiorum“. Mokiniai sistemingai buvo mokomi deklamuoti, vaidinti, parengti vaidmenis viešiams teatro pasirodymams. Teatras atliko apibrėžtą instrumentinę funkciją, kita vertus, realizavo esminę – meninio ugdymo – paskirtį. Todėl nenuostabu, kad teatro mokymo ir ugdymo rezultatai tapdavo kultūriniais įvykiais. Pasak V. Zaborskaitės, to meto mokyklinio teatro spektakliai „buvo vienas puikiausių scenos meno žiedų – ir visoje Europoje, ir Lietuvoje“ [45, p. 11].

Nuo XIX a. antrosios pusės iki pat XX a. pabaigos teatro dalykas nebebuvo įtraukiamas į bendrojo ugdymo programas dėl išgalėjusių pragmatinių švietimo tikslų. 1859 m. anglų filosofas H. Spenceris

rašė: „Dailieji menai, beletristika ir visi kiti dalykai, rodantys civilizacijos suklestėjimą, turėtų būti visiškai subordinuoti toms žinioms ir dalykams, kurie padeda civilizacijai išgyventi. Taigi, kadangi anie dalykai užima mūsų gyvenimo laisvalaikį, tai ir švietime jiems turi tekti laisvas nuo mokymosi laikas“ [37, p. 68]. H. Spencerio žodžiai tapo lemtingi. Teatro vieta mokykloje susiaurėjo: jis galėjo būti taikomas tik kaip mokymo metodas, arba pasitelkiamas užklasinėje veikloje. Netekusi atidesnio bendrojo ugdymo mokyklos dėmesio, nesant kvalifikuotų pedagogų, meninė teatrinės veiklos orientacija kuriam laikui susvyravo. Sekant „laisvojo auklėjimo“ idėjomis (J. Dewey) bei psichologine meninio ugdymo samprata [33; 12], užklasinė teatrinė veikla pradėta labiau sieti su psichologiniu poveikiu: vidiniu išlaisvinimu, saviraiškos poreikio patenkinimu. Atitinkamai joje daugiau remtasi turimais žaidimo gebėjimais nei ugdyti nauji, meniniai. Neretai vaikų ir jaunimo teatrinė veikla virsdavo tiesiog spektaklių statymu, suaugusiųjų teatrų darbo imitavimu, ir dėl to aštriai kritikuota [15, 38]. Teatro meno statusas mokykloje sumenko. Į teatrą iki šiol tebežvelgiama kaip į pramogą ar prabangą, šių dienų liūdnamis filosofo E. W. Eisnerio žodžiais tariant, „kaip į gražų, bet nelabai reikalingą“ [10, p. xi].

Nuo pereinamojo amžiaus 8-ojo dešimtmečio daugiau pastangų dėta tam, kad užklasinė teatrinė veikla įgytų ryškesnę meninio ugdymo dimensiją. Pritaikius profesionaliojo teatro pedagogikos principus, parengta pirmoji metodinė priemonė [46], pirmoji dramos fakultatyvo programa [41]. Pradėti rengti aukštąjį išsilavinimą turintys teatro būrelių vadovai (režisieriai), imtasi kurti vaikų ir jaunimo teatrinės veiklos metodinius pagrindus, akcentuojant parengiamojo (studijinio) vaidybos gebėjimų ugdymo etapą svarbą. Pagrindiniu šios veiklos vertinimo kriterijumi tapo meniškumas [5], kurio tebesilaikoma iki šiol [39; 42]. Įvedus dalyką, pavadinimu „teatras“, meninė tradicija tartum pratęsiama ir pakeliama į kitą – mokomojo dalyko – statusą.

Ugdymas per meninės teatro raiškos formas.

Įprasta teigti, kad „ugdymas teatru“ yra vienas pagrindinių vaikų ir jaunimo teatrinės veiklos tikslų [11]. Tokia plati tikslo samprata, pasak M. Flemingo, „nusako viską ir tuo pačiu nieko“ [12, p. 71]. Konkretus „ugdymo teatru“ sampratos turinys teatro dalyko bendrosiose programose ir meninės krypties teatrinėje veikloje siejamas su asmens kognityvinių procesų naudojimu ir, atitinkamai, kognityvine raida, kita vertus, su formuojančiuoju poveikiu visai asmenybei, ypač vertybinėms nuostatomis. Visa tai vyksta siekiant kūryboje meninės teatro raiškos formos.

Teatro dalyko bendrosiose programose (2008, 2011) viena iš pagrindinių veiklos sričių vadinasi „teatro raiška“. Šia sąvoka nurodoma, kad mokiniai mokosi reikšti savo vidinio pasaulio turinį (vaizdinius, mintis, jausmus, emocijas, požiūrius, santykius, kt.) panaudodami teatro priemones (judesius, fizinius veiksmus, balso intonacijas, vaizdus, garsus) bei dramaturgijos medžiagą (verbalinę kalbą, siužetą, veikėjus, kt.). „Teatro raiška“ bendrosiose programose įeina į platesnę, meninio ugdymo dalykų sritį identifikuojančią „meninės raiškos“ sąvoką [18, p. 1074]. Ši iš esmės skiriasi nuo „saviraiškos“ sąvokos. Pastaroji meninio ugdymo teorijoje suprantama kaip spontaniška, laisva, taisyklių ir kitų reikalavimų nesuvaržyta tiesioginė jausmų, emocijų raiška, siekiant sukelti panašų jausminį, emocinį suvokėjo atsaką [12]. Saviraiška meniniame ugdyme tiek mūsų, tiek kitose šalyse sulaukia gana neigiamų vertinimų. A. Gaižutis apie „tariamą saviraiškos stebuklingą galią“ kalba su neslepia ironija, pabrėždamas, jog reikia mokytis estetikos abėcėlės [13, p. 26]. Pasak anglų teoretiko M. Flemingo, iškeliant saviraišką kaip tikslą, netenkama kultūrinio, meninio, estetinio matmens, „kūrybiškais laikomi absoliučiai beverčiai dalykai“ [12, p. 28].

Teatro dalyko bendrosiose programose „meninės raiškos“ sąvoka akcentuojama, jog svarbu siekti, kad mokiniai teatro priemones naudotų ne formalia dalykine prasme (kaip priklausančias teatrui), bet jomis perteiktų meninę (simbolinę, metaforinę) reikšmę ir prasmę. Antai programose rašoma, kad mokiniai, baigdami X klasę, turėtų gebėti „vaidindami <...> naudoti metaforines raiškos priemones apibendrintam paveiklui kurti“ [18, p. 1148].

Tam, kad gimtų meninė raiška, jausmai ir emocijos, kaip priemonės, turi būti valdomos. Pagal kognityvinę N. Goodmanio meno teoriją meninėje raiškoje glaudžiai susiejamas protas, mąstymas ir emocijos, jausmai; pastarieji aktyviai dalyvauja meninės raiškos arba „meninės prasmės kūrimo“ procese. Jie įkomponuojami į meninės raiškos formą kaip prasmės dalis [35]. Tai leidžia teigti, kad pasiektas mokymosi rezultatas – meninės raiškos forma – atlieka platesnę ugdomąją paskirtį: „teigiamai formuoja asmenybę“ [34, p. 56]. Vaidinant šis formuojamasis poveikis vyksta persikūnijimo į dramaturgo sukurtą veikėją metu. Tuomet mokiniams, Sh. Bailin žodžiais tariant, „susiduria su pjesėje esančiais visiškais laisvės ir savivalės apribojimais“. Jis yra skatinamas suprasti veikėjo elgesį ir „elgtis taip, kaip parašyta tekste, o ne taip, kaip pats norėtų elgtis“, taigi, jo elgesys, taip pat ir jausmų, emocijų raiška, turi atitikti meninių ir estetinių vertybių įkūnijimui bei perteikimui keliamus reikalavimus [2, p. 73–75].

Šios minties laikomasi ir mūsų šalies meninės krypties teatrinėje veikloje. Vaidinimai, kuriuose vaidinančiam mokiniui pavyksta surasti individualią, tik jam vienam būdingą meninę išraišką, tampa, pasak Z. Buožio, „ir svarbiausiu spektaklio dorinio turinio išreiškėju. Taip mokytojas ugdo vaiko individualybę ir asmenybę“ [5, p. 145].

Psichologinės krypties teatrinėje veikloje laikomasi požiūrio, kad vaikai scenoje turėtų ne kurti vaidmenį, bet žaisti, panaudodami „natūralų draminių instinktą“ (J. Dewey), „natūralius impulsus“ (H. Readas, V. Lowenfeldas) [12]. Taigi, atmetama dramaturginės medžiagos, mokymo ir meniškumo svarba. Kai vaikas ar jaunuolis elgiasi vaidinime taip, kaip žaidimo aikštelėje, jis daugiausia remdamasis atmintimi vien panaudoja žinomas raiškos priemones, gyvenimišką elgesį, reiškia realistines, netgi natūralistines, meniškai neišformintas emocijas [44]. Nepakilus iki meninės raiškos, išlieka daug nemalonaus išorinio „rodymo“. Jos netampa meninės „kalbos“ elementu, sudarančiu suvokėjui galimybę mąstyti, kurtis savo vaidmens prasmės supratimą.

Persikūnijimas į dramaturgo sukurtą meninį paveikslą ir kūryba, ieškant adekvatoriškos raiškos, kitaip tariant, prasmės kūrimo priemonių, yra glaudžiai susijęs su kognityvinių procesų naudojimu ir bendresniu ugdymo poveikiu – kognityvine asmens raida. Ši mintis į mūsų šalies meninės krypties teatrinės veiklos praktiką pirmiausia atėjo iš profesionaliojo teatro pedagogikos, besiremiančios K. Stanislavskio „sistema“. K. Stanislavskis pastebėjo, kad aktorius negali įtaigiai perteikti vaidmens jausmų kitaip, kaip tik naudodamas visus kitus psichologinius procesus (vaizduotę, mąstymą, suvokimą, intuiciją, kūrimą, kt.). Šią psichologinę K. Stanislavskio vaidybos sampratą teigiamai vertino vienas žymiausių kognityvinės psichologijos atstovų L. Vygotskis [43], kuris, beje, padarė įtaką dalykinio meninio ugdymo sampratos kūrimui [3]. Remiantis šia samprata, visi paminėti psichologiniai procesai laikomi kognityviniais, kitaip tariant, pažinimo. Kai jie naudojami meno kūryboje, tuo pačiu plėtojamos ir asmens kognityvinės galios. Dėl to, pasak A. Eflando, meniniame ugdyme nedera laikytis B. Bloomo mokymo tikslų skirstymo į atskiras sritis (pažinimo, emocijų, psichomotorinės veiklos), pakanka vienos bendros srities – kognityvinės [9].

Teatro dalyko bendrosiose programose aprašant ugdymus mokinių gebėjimus, būtent remiamasi kognityviniais terminais. Pavyzdžiui: „*siekti atskleisti personažo tikslą*“; „*atsižvelgti į vidines ir išorines vaidmens aplinkybes*“; „*perteikti vertinimus (santykius) kūrybiškai panaudojant būdingas priemones*“; „*sukurti*

siužeto epizodų sekas“ [18, p. 49]. Tai galima laikyti tiesioginėmis sąsajomis su kognityviniu požiūriu į meninį ugdymą ir kartu su meninės krypties teatrinės veiklos praktika. Žaidimas rekomenduojamas tik kaip metodas, lydimas kelyje į meninę vaidmens raiškos formą.

H. Gardneris taip pat įsitikinęs, kad meniškumas priklauso ne tiek nuo technikos, atlikimo įgūdžių, kiek yra kognityvinio gebėjimo – mąstymo – rezultatas: „[I] meniškumą visų pirma turi būti žiūrima kaip į proto veiklą“ [14, p. 9]. Psichologas kartu pabrėžia, kad meniškumas prieinamas bet kuriame amžiuje, kita vertus, tai atspindi ne tik psichologinę, bet ir asmeninę kultūrinę brandą, todėl vaikų kūrybos meniškumas skiriasi nuo suaugusiųjų: nėra žinoma, kad vaikų meno kūriniai būtų turėję istorinę vertę.

Kad būtų pasiekta meniškumo, mūsų šalies vaikų ir jaunimo teatrinėje veikloje įprasta taikyti improvizacijos metodą. Improvizuojant ne tik išlaikomas kognityvinių procesų funkcionavimas, „gyvumas“, bet ir intuityviai sukuriamos naujos raiškos priemonės. Z. Buožis skiria stereotipinę improvizaciją, dalinę improvizaciją ir meninę improvizaciją. Pastaroji improvizacija vertinama labiausiai, nes ji susijusi su atsižvelgimu į meninę vaidmens raiškos formą, reiškia pasiektą meniškumą ir estetinį poveikį [5, p. 78]. Teatro dalyko bendrosiose programose improvizacija rekomenduojama kaip teatro raiškos ugdymo metodas bei būdas išsaugoti kūrybiškumą vaidinimo (jo trumpų formų) parodymo metu.

Žinių, reikalingų teatrinei kompetencijai, kūrimas. Tiek daugelyje kitų šalių, tiek ir Lietuvoje kuriant mokomųjų dalykų bendrąsias programas, pagrindinis uždavinys buvo pritaikyti jas mokinių kompetencijų ugdymui [23; 25]. Tai pareikalavo aprašyti žinias, nes kompetencijų ugdymas susijęs su savarankišku, sąmoningu, situaciją atitinkančiu žinių taikymu [29; 8]. Tačiau žinios yra apskritai mokomojo dalyko esmė. Dalykas apima sąvokas, terminus, idėjas, taisykles, kitas abstrakcijas, kuriomis mokinyss ir mokytojas mąsto ir sąveikauja. Kad mokinyss galėtų veikti kompetentingai, jis turi būti susikūręs hierarchines žinių struktūras: žinoti ryšius tarp jų, sistemas ir pan. Į žinių kūrimąsi orientuotas mokymasis drauge yra ir prasmingas [5]. Šios bendros nuostatos atitinka ir dalykinio meninio ugdymo sampratą. Mokiniams, siekiantiems kurti meninės raiškos formas, nepakanka remtis individualia empirine patirtimi. Svarbu naudotis kultūriniu palikimu, kitų sukaupptomis žiniomis. Tik tada, kas sukurta, bus prasminga visiems, taps socialinio bendravimo priemone [33].

Apibrėžti žinias kaip mokinių teatrinės kompetencijos dalį yra didelis iššūkis visų šalių teatro

pedagogams [31]. Mokyklinio lygmens teatro žinių kūrimas yra vos prasidėjęs, trunka apie dvidešimt trisdešimt metų. Jų turinys atskirose šalyse smarkiai skiriasi, nes tebėra glaudžiai susijęs su nacionalinėmis edukacinėmis kultūrinėmis tradicijomis. Sunkumą sudaro ir tai, kad palyginti ilgą laiką vyravo, pasak V. Matonio, „sodininkystės“ metodas, kai mokytojas tik sudarydavo sąlygas mokinių saviraiškai, bet nemokydavo, žinios nebuvo laikomos svarbiomis [21]. Be to, meno kūryboje daugiau naudojamos ir didesnę reikšmę turi ne faktinės, bet procedūrinės žinios, susijusios su specifiniais dalykiniais įgūdžiais, procesais. Praktinėje meninėje veikloje šios žinios yra „pas vadovą“. Kitaip tariant, vadovas – menininkas – praktiškai jų moko, bet ne visada pats iki galo yra jas išsąmoninęs, jis tiesiog „prasmingai mąsto“ esama dramaturgine ar kita medžiaga [28, p. 41]. Taigi, didele dalimi jos yra implicitinės, kitaip sakančios, „neišreikštos žodžiais“. Pirmiausia jos turi būti eksternalizuotos, artikuliuotos į sąvokas ir jų sistemas [16].

Tiek meninės, tiek psichologinės krypties mūsų ar kitos šalies teatrinėje veikloje nėra iki šiol įprasta mokyti „atitrauktų“ sąvokų ar taisyklių. Dažniausiai pasitenkinama tuo, kad mokytojas, būdamas labiau įgudęs ir patyręs, praktiškai parodo, „kaip“ kurti ar vaidinti mokiniui, mažiau įgudusiam, t. y. S. Hegarty žodžiais tariant, socializacijos būdu [16, p. 453]. To aiškiai nepakanka, nes užkertamas kelias naujų žinių kūrimui, apribojamos galimybės įgytus gebėjimus kompetentingai panaudoti naujose situacijose, kadangi „žiniomis“ tampa perdėm empiriniai, „nepastebimi“ įgūdžiai. Tai, kad teatrinė veikla dažnai jaunuolius „sugadina“, nepadėdama jiems įgyti apibendrintų žinių, nurodo ir profesionaliojo teatro pedagogai [30].

Praktinės teatro žinias geriausiai sąvokomis bei terminais yra išreiškęs K. Stanislavskis, kurdamas savo „sistemą“. Teatro dalyko bendrosiose programose aprašomos žinios daugeliu atveju ją atitinka. Kitais atvejais jos yra sukurtos, tai yra, eksternalizuotos, remiantis praktinės veiklos analize. Pavyzdžiui, „**paaiškinti** pasirinkto kūrinio tinkamumo interpretuoti scenoje kriterijus“ arba „**užfiksuoti** svarbiausius vaidinimo raiškos sumanymus“ [19, p. 49]. Teatro spektaklių interpretavimui ir vertinimui reikalingos žinios sukurtos, pritaikant akademinuose leidiniuose esančias žinias.

Teatro dalyko bendrosiose programose aprašytos žinios – tai, remiantis B. Bloomo taksonomija, vadinamieji „žemesnieji“ mąstymo gebėjimai, būtent, atsiminti, suprasti informaciją, ją tiesiogiai taikyti. Pavyzdžiui, „**paaiškinti**, kaip vaidmens kokybė

priklauso nuo kūno ir vidinio (psichinio) laisvumo“ [19, p. 59]. Žinios ir jų supratimas reikalingas geresniems, kūrybiškesniems gebėjimams. Šiuo atveju, tikėtina, kad, mokiny, įgijęs apibūdintas žinias, gebės jomis pasinaudoti ne tik klasės vaidinimo metu, bet ir visoje kitose situacijose, kur tenka atlikti vaidmenis, taip pat ir socialinius.

Tam tikras nuorodas į žinias rodo ir hierarchinė bendrųjų programų sandara. Antai žinios priklauso veiklai (*vaidybai arba vaidinimo kūrimui, parodymui*), savo ruožtu, veiklos įeina į sritis (teatro raišką, *teatro spektaklių interpretavimą ir vertinimą, teatro reikšmės socialiniame kultūriniame gyvenime pažinimą*), iš sričių susideda teatro kaip mokomojo meninio ugdymo dalyko turinys. Taip siekiama mokiniams padėti susidaryti žinių sistemą.

Išvados

1. Teatro mokomojo (pasirenkamojo) dalyko atsiradimas Lietuvos bendrojo lavinimo mokykloje – ne atsitiktinis reiškinys. Tai lemtingai, gal net laimingai susiklosčiusio bendro edukacinio kultūrinio konteksto, jo veiksmų – ilgaamžės tradicijos turinčios, paskutiniaisiais XX a. dešimtmeciais išplėtos meninės vaikų ir jaunimo teatrinės veiklos krypties, asmeninio švietimo reformos kūrėjos Meilės Lukšienės paskatinimo, bendrojo ugdymo turinio atnaujinimo ir kūrimo – įtakos rezultatas.

2. Teatro mokomojo dalyko bendrosios programos remiasi ir pratęsia šalyje tradicinę meninę teatrinės veiklos kryptį. Šios krypties šaknys – jėzuitų mokykliniame teatre, vėliau buvo išsaugota ir toliau plėtojama, remiantis profesionaliojo teatro pedagogika. Ji daugeliu požiūriu, ypač aiškinant platesnį ugdomąjį – formuojamąjį – poveikį ir poveikį kognityvinei asmenybės raidai, buvo artima Jungtinės Amerikos Valstijose susiformavusiai dalykinio meninio ugdymo sampratai. Taigi meninėmis nuostatomis ir orientacijomis teatro dalykas nėra „svetimas“ mūsų šalies edukaciniam kultūriniam kontekstui, bet, priešingai, glaudžiai su juo susijęs.

3. Didžiausias iššūkis, susijęs su teatro mokomojo dalyko atsiradimu, yra mokyklinio lygmens teatro žinių kūrimas. Teatro dalykas remiasi meninės krypties teatrinėje veikloje naudojamomis žiniomis, bet tik iš dalies. Jas būtina praplėsti naujomis, eksternalizuotomis praktinėmis žiniomis bei kurti meninės orientacijos dalyko didaktiką – tai galėtų laiduoti geriausių Lietuvos vaikų ir jaunimo teatrinio ugdymo tradicijų tęstinumą bei paskatinti jų plėtojimąsi.

Literatūra

1. *Arts and Cultural Education at school in Europe*. Education, Audiovisual & Culture Executive Agency of the European union – European Commission, 2009. Prieiga per internetą: <http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/113en.pdf>.
2. Bailin Sh. In the Spaces Between the Words: Play Production as an Interpretative Enterprise. *Journal of Aesthetic Education*. 2001, 35 (2), pp. 67–75.
3. Belavsky N. Revisiting Vygotsky and Gardner: Realizing Human Potential. *Journal of Aesthetic Education*, 2006, 40 (2), pp. 1–11.
4. Bitinas B. *Ugdymo filosofija*. Vilnius: Enciklopedija, 2000.
5. Buožis Z. *Teatras ir jauna siela: mokslo ir metodiniai darbai, inscenizacijos, publicistika*; [sudarė ir spaudai parengė Vida Kazragytė]. Vilnius: Kronta, 2012.
6. Bruner J. *The Process of education*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960.
7. Bruzgelevičienė R. *Lietuvos švietimo kūrimas 1988–1997*: monografija. Vilnius: Sapnų sala, 2008.
8. Delacruz E. M. *Instructional Theory, Research and Practice in Art Education: Design for Inquiry*. Reston, VA: National Art Education Association, 1997, pp. 74–94.
9. Efland A. Symposium: Eliot Eisner's The Arts and the Creation of Mind. *The Journal of Aesthetic Education*. 2005, 39 (4), pp. 71–80.
10. Eisner E.W. *The Arts and the Creation of Mind*. Yale University Press, New Haven & London, 2002.
11. Ercmonienė R. *Praktinės režisūros abėcėlė*. Knyga vaikų dramos būrelio vadovui ir dramos mokytojų. Vilnius: Naujoji Rosma, 2001.
12. Fleming M. *The Arts in Education: An Introduction to Aesthetics, Theory and Pedagogy*. London: Routledge, 2012.
13. Gaižutis A. *Vaikystė ir grožis*. Kaunas: Šviesa, 1988.
14. Gardner H. *Art Education and Human Development*. California, Los Angeles: the Getty Education for the Arts, 1990.
15. Geniušas J. *Dramatizacija ir įscenavimas – mokyimo auklėjimo priemonė*. Kaunas: Spaudos fondas, „Varpo“ spaustuvė, 1929.
16. Hegarty S. Teaching as a Knowledge-based Activity. *Oxford Review of Education*, 2000, 26 (3 / 4), pp. 451–465.
17. Kazragytė V. *Drama (teatras). Papildomojo ugdymo ir pasirenkamojo dalyko bendroji programa I–XII klasėms*. Vilnius: Leidybos centras, 1996.
18. *Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos. Teatras*. Patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2008 m. rugpjūčio 26 d. įsakymu Nr. ISAK-2433. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2008, pp. 311–320, 1137–1150.
19. *Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklų vidurinio ugdymo bendrosios programos. Teatras*. Patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011 m. vasario 21 d. įsakymu Nr. V-269. Prieiga per internetą: <<http://www.upc.smm.lt>>.
20. Lukšienė M. *Jungtys* [sud. R. Bruzgelevičienė]. Vilnius: Alma littera, 2000.
21. Matonis V. Meninis ugdymas nūdienos kultūroje. Iš: *Šiuolaikinės meninio ugdymo koncepcijos. Meninio ugdymo teorija JAV* [sud. J. Matonis]. Vilnius: Enciklopedija, 2000, p. 7–23.
22. Matonis V. Changing Attitudes of Arts Education Theories in the Context of Contemporaneity. *Pedagogika*, 2005, t. 78, p. 116–120.
23. Motiejūnienė E., Žadeikaitė L. Kompetencijų ugdymas: iššūkiai ir galimybės. *Pedagogika*, 2009, t. 95, p. 86–93.
24. Neelands J. *Drama: the Subject that Dare not speak its Name*. ITE English: Readings for Discussion, 2008. Prieiga per internetą: <http://www.ite.org.uk/ite_readings/drama_180108.pdf>.
25. Operitti R. *Competency-based Curriculum Development: Some Lessons from Other Regions*. Association for the Development of Education in Africa (ADEA). (IBE-UNESCO), 2008. Prieiga per internetą: <<http://www.ADEAnet.org>>.
26. Owens A., Barber K. *Proceso drama: dramos darbai. Pirma knyga*. Vilnius: Kronta, 2006.
27. Pinkert U. The Concept of Theatre in Theatre Pedagogy. In: *Key concepts in Theatre / Drama Education*. Ed. Shifra Schonmann. Rotterdam, 2010, pp. 119–124.
28. Reimer B. What Knowledge is of Most Worth in the Arts? In: *The Arts, Education and Aesthetic Knowing. Part II*. Eds. B. Reimer and R. A. Smith. Chicago: The University of Chicago Press, 1992, pp. 20–51.
29. Rychen D. S., Tiana A. *Developing Key Competencies in Education: Some Lessons from International and National Experience*. Geneva: UNESCO-IBE, Studies in Comparative Education, 2004.
30. Savickaitė A. *Aktoriaus sceniniai gabumai*. Vilnius: Vaga, 1990.

31. Schonmann Sh. Theatre and Drama Education. In: B. Moon, M. Ben-Peretz, & S. Brown *Routledge International Companion to Education*. London and New York: Routledge, Taylor and Francis Group, 2000, pp. 944–955
32. Schonmann Sh. “Master” versus “Servant”: Contradictions in Drama and Theatre Education. *Journal of Aesthetic Education*, 2005, 39 (4), pp. 31–39.
33. Smith R. A. The Changing Image of Art Education: Theoretical Antecedents of Discipline-based Art Education. *Journal of Aesthetic Education*, 1987, 21 (2), pp. 3–35.
34. Smith R. A. Toward Percipience: a Humanities Curriculum for Arts Education. In: *The Arts, Education and Aesthetic Knowing. Part II*. Eds. B. Reimer and R. A. Smith. Chicago: The University of Chicago Press, 1992, pp. 51–69.
35. Smith R. A. *Culture and the Arts in Education. Critical Essays on Shaping Human Experience*. USA: Columbia University Teachers College Press. 2006.
36. *Socialinės dramos galimybės ir praktika*. Vilnius: VšĮ „Europos namai“, 2005
37. Spencer H. *Education: Intellectual, moral and physical*. A. L. Burst Company, Publishers, 1861.
38. Sruoga B. Vaikų teatras. *Vakarai*. 1936, p. 46, 75, 96.
39. Šimkus G. *Mėgėjų teatras Lietuvos kultūroje*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2003.
40. Teatras. Iš: *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 11, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1983, p. 217–220.
41. Tupikienė L. *Vidurinių mokyklų fakultatyvinių užsiėmimų programos. Lietuvių lyrika. Lietuvių proza. Dramaturgija ir teatras. TSRS tautų literatūra. Užsienio literatūra*. Kaunas: Šviesa, 1979.
42. Vaigauskaitė D. Mokyklinės režisūros ypatumai: „Šimtakojo patirtis“. In: *Mokyklinis teatras: patirtis, problemos, perspektyvos* [sud. J. Grigaitienė]. Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2007, p. 117–122.
43. Vygotsky L. S. (1932). *On the Problem of the Psychology of the Actor's Creative Work*. In: The Collected Works of L.S. Vygotsky, 1932, Vol. 6. Prieiga per internetą: <<http://www.marxists.org/archive/vygotsky/>>.
44. Vygotsky L. *Play and its role in the mental development of the child*. (Original work published in 1933). Retrieved July 31, 2012 from the Psychology and Marxism Internet Archive Web site: <<http://www.marxists.org/archive/vygotsky/works/1933/play.htm>>.
45. Zaborskaitė V. *Prie Lietuvos teatro ištakų*. Vilnius: Mokslas, 1981.
46. Žebrauskas V. *Į pagalbą mokinių dramos būrelio vadovui: metodinė medžiaga*. Vilnius: Lietuvos TSR švietimo ministerija, 1975.

Summary

Vida Kazragytė

THE SUBJECT OF THEATRE IN THE LITHUANIAN SCHOOL: RELATIONSHIPS WITHIN THE GENERAL EDUCATIONAL CULTURAL CONTEXT

The article investigates the rather new educational phenomenon – about twenty years ago under the impact of educational reform the theatre subject teaching was introduced. In many neighbours countries there is no such separate theatre subject still yet. The focus of the article is on the relationships between the curricula of theatre subject (2008, 2001) and the practice of long-lived non-formal education of children and youth of Lithuania. The curricula of theatre subject were prepared according to comprehensive discipline-arts education conception formed in United States of Amerika. Taking into account the notion of M. Lukšienė, that experience of other cultures, as well as the educational innovations must be adopted according to “own cultural model” [20, p. 31], the attention is paid to analysis how curricula of theatre subject are grounded on traditions of Lithuanian non-formal education, especially it’s artistic trend. The self-expression paradigm or psychological trend of theatre education is less evident in our context.

The roots of artistic trend are in jesuit’s school theatre that existed in Lithuania 1570–1843. The artistic trend was recreated at the end of 20th century in non-formal theatre education in Lithuania by relaying on the professional theatre pedagogy (the training of professional theatre pedagogues started, the first books of methodology of theatre education appeared). Analysis showed that common concepts, as “theatre” and “education through theatre” are those which relate artistic trend of non-formal theatre education with curricula of theatre subject, accordingly, which are grounded on discipline-based art education conception. Especially that is clear

from the revealing of content of “education through theatre” concept and explaining its formative and cognitive impacts on children and youth who are acting the roles created by dramaturge. The biggest challenge related with coming of theatre subject as separate, is the creating of theatre knowledge appropriated for school children. Now the theatre subject curricula describe the knowledge which are known in professional theatre pedagogy and

in artistic trend of non-formal theatre education, but only in part. They must be expanded by new knowledge which will be get by way of externalisation from direct practice. Also, there is a need of artistic orientation of theatre didactics – that can guarantee the succession of the best traditions of Lithuanian’s theatre education and encourage their development.

Keywords: theatre subject, theory of discipline – based arts education, education through art.

Lietuvos edukologijos universitetas

Įteikta 2013 m. gegužės mėn.